

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2021.1.13>**Богданець А. В.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного та трудового права
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

bohdanets_alina@kneu.edu.ua

МЕТОДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДГОТОВКОЮ ЮРИСТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Анотація. В даній науковій статті розкрито теоретико-правові аспекти методів публічного управління підготовкою юристів у закладах вищої освіти України.

Відзначено, що значну роль в дослідженні системи публічного управління підготовкою юристів у закладах вищої освіти України відіграє аналіз методів публічного управління, які, зокрема, відображають змістовний аспект діяльності суб'єктів публічного управління. Акцентується увага на тому, що ефективне використання методів публічного управління впливає на успішність досягнення мети, виконання завдань та реалізацію функцій суб'єктами управлінської діяльності у сфері підготовки юристів у закладах вищої освіти України.

Методи публічного управління підготовкою юристів у закладах вищої освіти України – це сукупність способів, прийомів та засобів регулювання суб'єктами публічного управління керованих ними об'єктів, спрямованих на успішне досягнення мети, виконання завдань та реалізацію функцій суб'єктами управлінської діяльності у сфері підготовки юристів у закладах вищої освіти України.

Здійснено класифікацію методів публічного управління підготовкою юристів у закладах вищої освіти України. Аргументовано, що методи публічного управління поділяються за різними критеріями, зокрема: за характером прийомів впливу на свідомість та поведінку людей як об'єктів управління (методи переконання та примусу, планування та контролю виконання рішень у сфері управлінської діяльності, тобто методи реалізації управлінських рішень); за механізмом впливу на керовані об'єкти (методи прямого (адміністративні) та непрямого (економічні) впливу, організаційні, методи правового регулювання та економічного стимулювання) та інші.

Також, в даній науковій статті досліджено найпоширеніші види методів публічного управління підготовкою юристів у закладах вищої освіти України. Доведено, що модернізація методів публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України має відбуватися з обов'язковим урахуванням завдань та функцій суб'єктів публічного управління в зазначеній сфері та специфіки такого об'єкта управління, як вища юридична освіта.

Ключові слова: управління, публічне управління, метод публічного управління, державне замовлення, заходи адміністративного припинення, адміністративний примус.

Bohdanets A. V. Methods of public administration of the training of lawyers in the institutions of higher education of Ukraine: theoretical and legal aspects

Abstract. This scientific article reveals the theoretical and legal aspects of methods of public management of training of lawyers in higher education institutions of Ukraine.

It is noted that a significant role in the study of the system of public management of legal training in higher education institutions of Ukraine is played by the analysis of methods of public administration, which, in particular, reflect the substantive aspect of public administration. Emphasis is placed on the fact that the effective use of public administration methods affects the success of achieving the goal, performance of tasks and implementation of functions by the subjects of management in the field of training lawyers in higher education institutions of Ukraine.

The methods of public administration of the training of lawyers in the institutions of higher education of Ukraine are proved to be a set of methods and means of purposeful, organizing state and power influence of subjects of public administration on objects managed by them, by which tasks are solved, goals are achieved, functions of public administration in the field of the training of lawyers in the institutions of higher education of Ukraine.

The classification of methods of public management of training of lawyers in higher education institutions of Ukraine is carried out. It is argued that the methods of public administration are divided according to various criteria, in particular: the nature of methods of influencing the consciousness and behavior of people as objects of management (methods of persuasion and coercion, planning and monitoring decisions in management, ie methods

of implementing management decisions); by the mechanism of influence on the managed objects (methods of direct (administrative) and indirect (economic) influence, organizational, methods of legal regulation and economic stimulation) and others.

The most common types of methods of public management of legal training in higher education institutions of Ukraine are studied. It is proved that the modernization of methods of public management of training of lawyers in the Free Economic Zone of Ukraine should take into account the tasks and functions of public administration in this area and the specifics of such an object of management as higher legal education.

Key words: *management, public administration, method of public administration, state order, measures of administrative termination, administrative coercion.*

Постановка проблеми. В юридичній адміністративно-правовій доктрині є багато наукових досліджень, присвячених методам публічного управління освітою. Проте недослідженими залишаються питання методів публічного управління підготовкою юристів у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) України. Таким чином, значну роль в дослідженні системи публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України відіграє аналіз методів публічного управління, які, зокрема, відображають змістовний аспект діяльності суб'єктів публічного управління. Слід звернути увагу на те, що ефективне використання методів публічного управління впливає на успішність досягнення мети, виконання завдань та реалізацію функцій суб'єктами управлінської діяльності у сфері підготовки юристів у ЗВО України.

Метою статті є розкриття теоретико-правових аспектів методів публічного управління підготовкою юристів у закладах вищої освіти України.

Стан дослідження. Дослідженням змісту визначеного питання були присвячені наукові праці таких вчених: В.Б. Авер'янова, А. М. Колодія, В. К. Колпакова, О.В. Кузьменко, В.Я. Малиновського, З.П. Урусової та ін.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі міститься багато визначень методів управління. Так, В. К. Колпаков та О. В. Кузьменко зазначають, що методи управління – це способи, прийоми або засоби цілеспрямованого, організуючого впливу суб'єктів управління на об'єкти, які віднесені до їх відання [8, с. 184]. Крім того, методи публічного управління розглядаються різними авторами як: способи юридичного чи організаційного впливу (регулювання) на об'єкти, якими управляють, чи відносини у сфері управління; заходи, за допомогою яких керівна система впливає на систему, якою управляють; взяті в єдності

та взаємозв'язку способи, прийоми здійснення та засоби забезпечення реалізації функцій державної управляючої системи і її органів, що виражаються у певному впливі на свідомість та поведінку людей у суспільній діяльності, відносинах та зв'язках [11, с. 92].

Систематизуючи наведені визначення відносно підготовки юристів у ЗВО України, можемо дійти висновку, що методи публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України – це сукупність способів, прийомів та засобів регулювання суб'єктами публічного управління керованих ними об'єктів, спрямованих на успішне досягнення мети, виконання завдань та реалізацію функцій суб'єктами управлінської діяльності у сфері підготовки юристів у ЗВО України. Таким чином, методи публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України залежать від таких факторів, як: форма державного правління, рівень нормативного забезпечення управлінської діяльності, ступінь упровадження у сферу публічного управління елементів правової державності тощо.

Варто зазначити, що в теорії адміністративного права існує чимало підходів до класифікації методів публічного управління. В теорії адміністративного права існує чимало підходів до класифікації методів публічного управління. Проаналізувавши наукову літературу, можна дійти висновку, що методи публічного управління поділяються за різними критеріями, зокрема: за характером прийомів впливу на свідомість та поведінку людей як об'єктів управління (методи переконання та примусу, планування та контролю виконання рішень у сфері управлінської діяльності, тобто методи реалізації управлінських рішень); за механізмом впливу на керовані об'єкти (методи прямого (адміністративні) та непрямого (економічні) впливу, організаційні, методи правового регулювання та економічного стимулювання) та ін.

В. Я. Малиновський розмежує адміністративні методи на регламентаційні, розпорядчі та нормативні [9, с. 375–376]. На переконання деяких авторів, рекомендації взагалі важко віднести до адміністративних методів, оскільки вони не передбачають обов'язкового виконання. Тобто, незважаючи на існування різних підходів, єдиної загально визнаної класифікації методів адміністративного впливу немає, адже кожна з класифікацій має свої недоліки.

Розглянемо більш детально найпоширеніші види методів публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України. Так, за характером впливу на свідомість та поведінку людей як об'єктів управління виділяють методи переконання та примусу, тобто методи реалізації управлінських рішень. Метод переконання передбачає систематичну роботу з формування реального усвідомлення необхідності та обґрунтованості приписів, що видає держава, тих заходів, що вона проводить. В той же час переконання є засобом профілактики правопорушень та зміцнення державної дисципліни. Засобами переконання є роз'яснення, обґрунтування, обговорення, заохочення та інші [5, с. 299]. Тобто, за допомогою методу переконання, держава опосередковано впливає на свідомість та поведінку суб'єктів правовідносин у сфері підготовки юристів у ЗВО України, без застосування санкцій за невиконання державних розпоряджень (наприклад, проведення круглих столів, прес-конференцій, семінарів тощо).

Органи публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України широко використовують різні засоби переконання у своїй діяльності. Систематично проводиться робота по роз'ясненню освітнього законодавства, про що свідчать численні листи та роз'яснення органів публічного управління освітньою сферою (наприклад, Лист МОН України від 14 липня 2016 р. № 1/9-366 «Щодо роботи Єдиної державної електронної бази з питань освіти», Лист МОН України від 28 липня 2020 р. № 1/9-403 «Щодо проведення вступної кампанії 2020 року»).

Особливо необхідно відмітити використання засобів заохочення. Окрім висунення номінантів на здобуття державних нагород, відповідними органами публічного управління проводиться робота по відзначенню провідних працівників

сфери вищої юридичної освіти власними галузевими відзнаками. З цією метою затверджено ряд положень, якими регламентований порядок присудження премій у зазначеній сфері (наприклад, Положення про Державну премію України в галузі науки і техніки, затверджене Указом Президента України від 31 травня 2016 року № 230/2016; Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання матеріального забезпечення працівників Тренінгового центру прокурорів України» від 23 грудня 2020 р. № 1307).

Слід звернути увагу на те, що рідше, порівняно з іншими методами публічного управління, з метою попередження, профілактики та припинення правопорушень у сфері підготовки юристів у ЗВО України, а також покарання винних за їх вчинення осіб, застосовуються методи адміністративного примусу.

Найчастіше серед заходів адміністративно-правового примусу за критерієм мети їх застосування виділяють: адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення, заходи адміністративної відповідальності [5, с. 413–415]. Варто звернути увагу на те, що адміністративно-запобіжні заходи широко застосовуються органами публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України. Наприклад, заходи щодо запобігання і протидії корупційним діянням у сфері освіти, зокрема, вищої юридичної.

Заходи адміністративного припинення спрямовані на припинення правопорушень, мінімізацію їх негативних наслідків та створення необхідних умов для здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення. У сфері підготовки юристів у ЗВО України такими методами може скористатися Державна служба якості освіти України. До іншої групи заходів припинення, спрямованої на забезпечення подальшого провадження у справах про адміністративні правопорушення належать адміністративне затримання, особистий огляд та огляд речей, вилучення речей і документів.

Серед заходів адміністративного примусу, що застосовуються у сфері підготовки юристів у ЗВО України найбільш різноманітними є заходи адміністративної відповідальності. Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) безпосередньо передбачене настання адміністративної

відповідальності для суб'єктів у сфері освіти, як для посадових осіб, так і для споживачів освітніх послуг за порушення встановлених законодавством норм. Їх можна умовно поділити на ті, що застосовуються за такі адміністративні правопорушення як:

– адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницької діяльності (ст. 155 КУпАП);

– адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (ст. 172⁵. Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків; ст. 172⁸. Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень; ст. 172⁹. Невжиття заходів щодо протидії корупції);

– адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління (ст. 184¹. Неправомірне використання державного майна; ст. 184². Порушення порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків; ст. 185⁸. Ухилення від виконання законних вимог прокурора; ст. 188⁴¹. Порушення законодавства про державну реєстрацію нормативно-правових актів; ст. 212³. Порушення права на інформацію та права на звернення) [2].

Втім, варто звернути увагу на те, що широке застосування заходів адміністративної відповідальності за правопорушення, що посягають на освітні відносини, ще не означає, що всі вони застосовуються саме як метод публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України. Справа в тому, що значна кількість таких заходів адміністративної відповідальності застосовується судами.

Таким чином, примусом є метод публічного управління, сутність якого полягає у виконання державних розпоряджень із можливістю застосування санкцій у разі їх невиконання або порушення. Слід звернути увагу й на те, що демократичній формі державного управління характерний баланс між методами примусу та переконання, застосування яких базується на врахуванні економічної та політичної ситуації в державі.

Не менш поширеними видами методів публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України є методи прямого (адміністра-

тивні) та непрямого (економічні) впливу. Класифікація на зазначені види здійснюється за механізмом впливу на керовані об'єкти. Так, методи прямого впливу безпосередньо діють на функціонування суб'єктів публічного управління. На відміну від останніх, економічні методи, тобто методи непрямого впливу передбачають опосередкований вплив на керовані об'єкти через їх інтереси та з використанням таких економічних важелів як премія, ціна, кредит та ін. Економічні методи характеризуються наступними ознаками: надання можливості вибору між різними варіантами дій; використання стимулюючих засобів; характер економічних методів, що не тягне у випадку їх порушення прямих стягнень, а лише призводить до негативних наслідків господарського характеру.

Проаналізувавши наукову літературу, можна дійти висновку, що найбільш поширеними методами непрямого впливу держави на підготовку юристів у ЗВО України відносяться: фінансування, державне замовлення, державне кредитування, податкове регулювання, державні позики, стандартизація тощо.

Так, серед економічних методів управління, що застосовуються у сфері підготовки юристів у ЗВО України, чільне місце займають фінансування та державне замовлення. Як відзначає Л. К. Воронова, фінансування – це безоплатне та безповоротне виділення коштів із державних або муніципальних фінансових фондів на задоволення публічних потреб. Водночас порядок фінансування залежить від цільового призначення коштів, переліку суб'єктів, котрі їх одержують, або джерел їх надходження. Автор наголошує на тому, що фінансування вважається діяльністю, яка має плановий характер [7, с. 126].

Р. Якубовський наголошує на тому, що соціальна держава повинна не лише проголошувати, а й активно впроваджувати фінансово-правові механізми реалізації соціальної політики, у тому числі, у сфері фінансового забезпечення навчальних закладів [13, с. 35]. В науковій літературі пропонуються різні підходи до визначення поняття «фінансове забезпечення». Загалом, ми погоджуємося з позицією Я. Буздуган, що фінансове забезпечення можна вважати методом фінансового механізму, за допомогою якого формують та використовуються

грошові фонди та характеризується ступінь впливу фінансів на різні аспекти розвитку суспільства [6, с. 7].

Слід звернути увагу на те, що фінансові можливості та перспективи розвитку ЗВО залежать від обсягів видатків із Державного та місцевих бюджетів, які є основними джерелами фінансування системи вищої освіти, в тому числі юридичної. Варто звернути увагу на те, що в державах з найбільшим розвитком економіки, щорічно збільшуються державні витрати на вищу освіту, в тому числі юридичну. Підтвердженням цього твердження є наступні показники: США витрачають на ці цілі – 16 %, Німеччина – 12 %, Франція – 16 %, Фінляндія – 7,2% від річного валового внутрішнього продукту [12, с. 140].

Таким чином, розширення автономії ЗВО є одним із найперспективніших напрямів реформування вищої юридичної освіти в Україні. Варто звернути увагу на те, що Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. № 1556-VII передбачає зміну принципів перерозподілу місць державного замовлення на підготовку фахівців, розпорядження власними надходженнями, управління депозитними та поточними рахунками в банківських установах та ін.

Одним із джерел фінансування вищої освіти, зокрема юридичної, є державне замовлення – інструмент регулювання національної економіки, який застосовується в різних галузях та сферах, зокрема у сфері освіти. Ми поділяємо позицію В. Мороз про те, що державне замовлення як один із засобів державного регулювання суспільно-економічних процесів покликаний забезпечити економічну результативність витрат держави на сферу освіти, у тому числі вищу [10, с. 210].

Згідно ч. 1 ст. 13 Господарського кодексу України (далі – ГК України) державне замовлення є засобом державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності [1]. Засади та загальний

порядок формування державного замовлення на поставку (закупівлю) продукції, виконання робіт, надання послуг для задоволення пріоритетних державних потреб визначаються законом (ч. 5 ст. 13 ГК України).

Виходячи із вищезазначеного, можна дійти висновку, що формування і розміщення державного замовлення на підготовку юристів у ЗВО України являє собою складову системи заходів, направлених на досягнення високих показників оцінки потенціалу трудових ресурсів та дієвості їх використання. Згідно п. 1 ч. 1 ст.1 Закону України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 20 листопада 2012 р. № 5499-VI, державне замовлення – засіб державного регулювання задоволення потреб економіки та суспільства у кваліфікованих кадрах, підвищення освітнього та наукового потенціалу нації, забезпечення конституційного права громадян на здобуття освіти відповідно до їх покликань, інтересів та здібностей [3]. Отже, державне замовлення на підготовку юристів у ЗВО України можна розглядати як засіб державного регулювання ефективного використання коштів Державного бюджету України відповідно до потреб суспільства у кваліфікованих фахівцях-юристах, шляхом укладання договорів на їх підготовку у ЗВО України.

Суттєвим кроком в питанні правового регулювання формування та розміщення державного замовлення є те, що в ч. 1 ст. 72 Закону України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. № 1556-VII окремо встановлені мінімальні загальні обсяги державного замовлення для підготовки фахівців ступенів молодшого бакалавра і бакалавра, магістра і доктора філософії. В ч. 3 ст. 72 зазначеного вище Закону визначено, що розміщення державного замовлення здійснюється на конкурсних засадах та вказані принципи такого розміщення.

Обсяги державного замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти формується відповідно до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України. Наприклад, обсяги прийому бакалаврів формуються за переліком, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку

галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266, в тому числі фахівців з галузі знань «Право» (шифр галузі 081) [4].

Слід звернути увагу на те, що скорочення державного замовлення на підготовку юристів за рахунок бюджету спричинило постійне зростання частки студентів, змушених навчатися на платній основі. Для підвищення результативності механізму державного замовлення на підготовку юристів, необхідно переглянути критерії його формування та створити сприятливі умови для стимулювання активізації бізнесу в цій сфері. Таким чином, системне зменшення рівня державного фінансування і, відповідно, державного замовлення зі спеціальності «Право», яке останнім часом спостерігається в Україні, не означає пропорційного скорочення кількості випускників-юристів, що пов'язано з поєднанням бюджетного та контрактного фінансування вищої освіти.

При здійсненні публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України, суб'єкти публічного управління часто використовують: інформування населення про стан справ у зазначеній сфері; пояснення сутності законів, правової політики держави; стимулювання ініціативи громадськості; забезпечення поширення позитивного досвіду; заохочення [8, с. 246].

Враховуючи переваги та недоліки вищезазначених класифікацій методів публічного управління, можна здійснити поділ адміністративних способів владно-організуючого впливу у сфері підготовки юристів у ЗВО України на такі групи: а) встановлення обов'язків щодо підготовки юристів у ЗВО України; б) видача дозволів на здійснення підготовки юристів у ЗВО України; в) контроль у сфері підготовки юристів у ЗВО України; г) застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері підготовки юристів у ЗВО України.

Встановлення обов'язків у сфері підготовки юристів у ЗВО України, відбувається шляхом зобов'язання ЗВО, за допомогою державних механізмів, до виконання діяльності, конкретно визначеної підзаконними нормативно-правовими актами та індивідуальними актами управління. Надання спеціальних дозволів як метод публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України передбачає наділення державою окремих осіб спеціальними правами на здійснення окремих видів діяльності в зазначеній сфері. Прикладом реалізації зазначеного методу може бути видача дозволу на надання освітніх послуг, ліцензування освітньої діяльності ЗВО, реєстрація ЗВО та ін.

Крім того, суб'єктами публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України під час застосування методів управління необхідно враховувати: а) осмислення суб'єктами публічного управління мети управлінської діяльності у сфері підготовки юристів у ЗВО України; б) встановлення відповідності методів публічного управління з нормами освітнього законодавства та переконаннями щодо співпраці органів державної влади з представниками громадських формувань.

Висновки. Підводячи підсумок викладеному, варто зазначити, що методи публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України – це сукупність способів, прийомів та засобів регулювання суб'єктами публічного управління керованих ними об'єктів, спрямованих на успішне досягнення мети, виконання завдань та реалізацію функцій суб'єктами управлінської діяльності у сфері підготовки юристів у ЗВО України. Таким чином, виходячи з вищенаведеного, варто звернути увагу на те, модернізація методів публічного управління підготовкою юристів у ЗВО України має відбуватися з обов'язковим урахуванням завдань та функцій суб'єктів публічного управління в зазначеній сфері та специфіки такого об'єкта управління, як вища юридична освіта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-X (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.
3. Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів: Закон України від 20 листопада 2012 р. № 5499-VI. *Відомості Верховної ради України*. 2014. № 1. Ст. 6.

4. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 (зі змінами та доповненнями). *Офіційний Вісник України*. 2015. № 38. Ст. 1147
5. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Т. 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
6. Буздуган Я. Роль благодійних надходжень у правовому механізмі фінансового забезпечення соціально-культурної сфери. *Віче*. 2013. № 8. С. 6–9.
7. Воронова Л.К. Фінансове право України: навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2009. 395 с.
8. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
9. Малиновський В.Я. Державне управління: навч. посіб. 2 вид., доп. та перероб. Київ : Атіка, 2003. 575 с.
10. Мороз В. Удосконалення механізму державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою як напрям підвищення ефективності використання трудового потенціалу країни. *Вісник Національної академії державного управління*. 2010. № 4. С. 208–215.
11. Омельченко А.В. Форми та методи державного управління зовнішньоекономічною діяльністю в Україні (теоретичні аспекти). *Правове регулювання економіки: зб. наук. праць*. 2008. № 8. С. 89–98.
12. Урусова З.П. Роль держави у фінансуванні освіти в Україні. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва*. Серія «Економічні науки». 2013. № 4. С. 136–142.
13. Якубенко Р. Поняття й особливості фінансового забезпечення навчальних закладів. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 12. С. 35–38.